

سفرنامه فریزر (جیمز بیلی فریزر)

معروف به "سفرنامه زمستانی" ترجمه دکتر منوچهری امیری

توضیح: جیمز بیلی فریزر در سال ۱۸۲۱م (۱۲۳۷ ق) و در سن ۳۸-۴۰ سالگی، در دوران آخر سلطنت فتحعلیشاه قاجار، او به عنوان دیپلمات انگلیسی با دشتن معرفی نامه مقامات، از مسیر شهرهای هرمز، بوشهر، شیراز، قم، تهران و مشهد به ایران سفر کرد. و از ترکمن صحرا گذشت،

او فتحعلیشاه و محمد شاه و سید ابوالقاسم قائم مقام فراهانی را دیده و با آنها صحبت داشته است. این سفرنامه در قالب ۱۷ نامه و به صورت روز شمار از نویسنده به فرد ناشناسی که از نزدیکان اوست نوشته شده است. او در سن ۷۳ سالگی فوت کرده است.

- ۱۶ فوریه: از خاک عثمانی وارد خاک ایران شده (بخش مسافرت در خاک عثمانی

توسط مترجم حذف شده)

- ۲۰ فوریه (وارد خوی شده)

- ۲۴ فوریه (به تبریز رسیده و وارد خانه نماینده سیاسی انگلیس کاپیتان مکدانالد

شده.)

ص ۸۵) ... در قزوین از آنچه دیده یا شنیده‌ایم متقاعد شده‌ام به اینکه به رغم دورانی طولانی از صلح و آرامش نسبی که کشور در روزگار سلطنت فتحعلیشاه از آن برخوردار شده است، از زمان آخرین مسافرت من به ایران اوضاع و احوال آن سخت بدتر گشته است. بی‌شک بسیاری از علل، چنین نتیجه‌ای را حاصل کرده است، اما قطعاً مهمترین آنها را باید در نظام فاسدی جست که آن سلطان در استمرار آن می‌کوشد، بدین معنی که افراد خاندان خود، پسرها و دامادها و نوه‌های خود را به حکومت ایلات و ولایات شاهنشاهی می‌گمارد. حتی اگر این نظام، محدود به شهرستان‌ها می‌شد، ناچار برای منابع درآمدی کشور زیان داشت. زیرا این کار باعث ایجاد دربارهای ولایتی گرانقیمت‌تر از دستگاه‌های حکومتی معمولی می‌شد و طبعاً هر شاهزاده‌ای میل داشت که از نظر شکوه و جلال و قدرت و نگهداری مرکب و ملازمانی از مأموران دولتی، به قصد نمایش و خودنمایی مانند به خدمت گرفتن وزیرها، میرزاها، مستوفی‌ها، غلام‌های محرم، سربازها ... با برادران خود همچشمی کند. در این حال می‌توان تصویر کرد که چگونه نظامی خزانه را از درآمدهای ملی خالی می‌کند ... بدین ترتیب منابع درآمد کشور بیهوده به هدر رفته است. وضع کشاورزی خراب است، بازرگانی آشفته و راکد است، راه‌ها پر از راهزن است، امنیت جانی و مالی از بین رفته است و مهم‌تر از همه اخلاق مردم است که تابع نظام زور و تعدی‌ای شده‌اند که تمایل به دروغ و فریب و نیرنگ را پرورش می‌دهد

و در نتیجه تقریباً تمام آنان قطعاً فاسد می‌شوند. آشکارترین نتیجه چنین اوضاعی نفرت کامل عامه از نسل و نژاد قاجار است .

ص ۸۸) ... تقریباً هر فرد ایرانی (پس از مرگ عباس میرزا که همه انتظار اصلاح امور به دست او را داشتند) از هنگام فوت ولیعهد مرحوم (عباس میرزا) منتظر بروز هرج و مرج و خونریزی و جنگ‌های متوالی داخلی بوده است یا چشم به راه دخالت دولتی (روسی) که از آن نفرت دارد (به علت شکست در جنگ با او) و دوستی او را بدتر از شق اول می‌داند.

ص ۹۸) ... ۸ مارس از قزوین به تهران وارد شدند. (طی هفت روز از مرز ایران که تمام مسیرها برف و درجه سرما غالباً بین ۱۵ تا ۲۵ زیر صفر بوده ... به قزوین رسیدند)
لباس‌ها و چهره‌ها و ریش‌ها مبدل به تکه یخ و چکمه‌ها بسختی آهن و اندام‌ها به شدت درد می‌گرفت یا از شدت سرما بیحس می‌شد.

ص ۱۰۱) ... اما بیشتر از عذاب‌های جسمانی ، نگرانی و اضطراب خاطر ناشی از مسئولیتی بود که برعهده داشتیم و لزوم کوششی معنوی بود که می‌بایست در مواقعی که آشفتگی عظیم در کارها رخ میداد در نحوه قضاوت و تشخیص موقع به کار بندم ... و دیگران را به تحمل مشکلات جسمانی و عواقب احتمالی ناشی از تصمیمات خود کنم و آن اینکه در

دنیا چیزی جز حس وظیفه‌شناسی مطلق و الزام‌آور نمی‌توانست مرا به تعهد سفر دیگری در این فصل (زمستان) وادار کند زیرا تمام این مشقات فقط نتیجه فصل زمستان بود.

ص ۱۰۳) ... تهران ۱۰ مارس ۱۸۳۳ ، با سفیر انگلیس (مکنیل) به دیدن دوست قدیمی‌ام میرزا ابوالحسن خان رفتیم که چنانکه می‌دانی ، سابقاً سمت سفیر اعلیحضرت پادشاه ایران در دربار انگلستان را داشت اکنون اودر اینجا (ایران) وزیر امور خارجه است. او حقوق بگیر انگلیس بود با ماهی ۱۰۰۰ روپیه ، کتاب حاجی بابا نوشته جیمز موریه درباره اوست ، مردی رشوه‌خوار و رشوه ده بود و در زمان محمدشاه ، توسط قائم مقام از وزارت عزل و پس از قتل قائم مقام ، توسط حاج میرزا آغاسی که صدراعظم شده بود ، مجدد وزیر امور خارجه شد .

او پس از ۳۵ سال حقوق‌بگیری از انگلیس برای فرزند خود تقاضای حقوق کرد که سفیر انگلیس به علت عدم توانایی پسرش برای دادن اطلاعات مفید به انگلیس درخواست او را رد کرد.

ص ۱۱۰) ... (شرح فال حافظ و استخاره با تسبیح و با قرآن)

ص ۱۱۲) ... داستان عصبانی شدن فتحعلی شاه از خوراک شوربائی که برایش تجویز شده بود و پرتاب کتاب به دکتر و غش کردن یکی از حاضرین و فرار دکتر از محل

ص ۱۱۵) ... ۲۱ مارس روز عید یا جشن نوروز سال نو ایرانیان است

(در این ایام به اتفاق سفیر به دیدن سران دولت و شاهزاده‌ها می‌رود)

ص ۱۵۰ داستان رشوه دادن آصف الدوله، داماد و دایی محمدشاه که از نوکران و حقوق بگیران انگلیس بود و باعث شکست ایران در مقابل روسیه، به محمدشاه برای نابودی قائم مقام که با او دشمن بود به مبلغ ۵۰۰ هزار تومان، و پذیرفتن محمدشاه و نهایت به دستگیری و خفه کردن قائم مقام^۱ ختم شد در جایی که قائم مقام با مدیریت و سیاست محمدشاه را (پسر عباس میرزای مرحوم) بر برادران غالب و جانشین فتحعلیشاه کرد، البته سفیر انگلیس سرجان کمبل خیلی علیه قائم مقام به محمدشاه تبلیغ می‌کرد و در نهایت در سال دوم صدارت اعظمی قائم مقام از کار مرگبار و ... گلستان زندانی و پس از چند روز خفه شد.

ص ۱۷۷) ... ایرانیان صرف نظر از عیب‌هایی که دارند مردمی امیدوار و خوش خلق و شوخ و زود راضی شو هستند که با سهولت حیرت انگیز به انواع و اقسام سرگرمی‌ها می‌پردازند

^۱ - میرزا ابوالقاسم فراهانی پسر مرحوم میرزا بزرگ و وزیر عباس میرزای ولیعهد بود .

پس همیشه آماده‌اند که از هرچه به ایشان اندک آرامشی بخشد استقبال کنند یا هر فرستی را برای کامجویی مغتنم شمارند، مانند فنی که مدت‌ها روی آن فشار آورده باشند و به وضع اول خود برگردد.

ص ۲۴۲)... (شرح سوگواری عاشورا و تشابه آن به دسته‌ها نمایش کاتولیکهای رم قدیم)

ص ۲۴۳) ... ۱۹ ماه مه به شاهرود وارد شد

ص ۲۷۴)... در نزدیک مزینان خدمت شاهزاده محمد میرزا (محمدشاه بعد) و وزیرش قائم مقام رسیده، که محمدشاه میل داشت رضایت انگلیس‌ها را جلب کند.

ص ۲۸۹)... ۵ ژوئن در مشهد

ص ۳۱۷)... (محمدخان قرائی از خانهای شمال خراسان و ذکر داستان دلاکی که در حمام از او کمک برای مخارج اهل و عیال خواست و روز بعد که فرزندان خود و چند همسایه را برای نشان دادن به خان به منزل خان آورده بود، توسط خان به مهمان خود که خانی ترکمن بود فروخت و در مقابل اعتراض آنها، محمدخان قرائی گفت از شر هزینه آنها راحت شدید.)

ص ۳۳۰)... (رضاقلی خان یکی دیگر از خوانین خراسان، با ترکمن‌ها سازش کرده و برادر سلطان "اوده" از شاهزاده‌های هندی که در مسیر رفتن به کربلا به مشهد رسید و جواهر زیادی به همراه داشت، چاپیدند و ضمن گرفتن نیم ثروت غارت شده از ترکمن‌ها، مبلغی نیز از شاهزاده گرفت تا او را از دست ترکمن‌ها آزاد کرد)

ص ۳۳۲)... گفته میشود شجاع الملک (پادشاه سابق کابل که مدت‌ها در مرکز انگلیسی لودیانا در هند) از هندوستان با سپاهی به کمک انگلیس‌ها به افغانستان یورش برده است ... متهم کردن فریزر به جاسوسی توسط حاکم مشهد محمد رضاخان وزیر و والی مشهد. او از مسیر مشهد، بجنورد و سرزمین ترکمن‌ها به استرآباد (گرگان) به تهران وارد شد. ص ۴۹۸)... ۱۱ اوت (وارد تهران شد) داستان مهمانی منوچهرخان، خواجه ای که وزیر شده بود.

ص ۵۰۴)... ۱۷ اوت از طریق لواسان و لار به شهر بار فروش (بابل) حرکت کردم ص ۵۶۶)... مازندرانی‌ها مردمانی آرام و بی‌آزارند اما سربازانی دلیر، خوب و با تفنگ‌های فیتیله‌ای تیراندازانی ماهرند. دوازده یا چهارده هزار سربازی که از این ولایت برای خدمت

در قشون شاه آماده می‌کنند از جمله سپاهیان معتمد و موثقی هستند که مازندران به وجود آنان می‌بالد.

ص ۵۷۴) ... ۵ سپتامبر رشت

ص ۵۷۵) ... طاعون اکثر مردم رشت را کشته بود (از جمعیت ۶۰ هزارنفری ، بین ۴۰ - ۴۵ هزار نفر از طاعون مرده بودند)

ص ۵۷۶) ... ۱۴ سپتامبر در تبریز (از رشت تا تبریز ۸ روز)

